

Damir Demonja je kritičkim proučavanjem i komparativnim vrednovanjem uspio cjelovito prikazati djelovanje generacija majstora graditelja na izgradnji franjevačkih crkava na hrvatskoj obali do kraja 16. stoljeća. U knjizi je velikom erudicijom autora predstavljen sistematičan i enciklopedijski pregled franjevačkih crkava raznih tipova te ona predstavlja temeljni prinos usmjeren izradi cjelovitoga arhitektonskog kataloga prema europskom modelu. Istovremeno, mogla bi potaknuti izradu tematskih specijaliziranih kataloga, kao i interese za kvalitetnijim očuvanjem i obnovom arhitektonskoga nasljeđa.

Adriana Gri Štorga

Darko Darovec, *Vendetta in Koper 1686*, Koper: Annales press, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Società storica del Litorale, 2018., 207 str.

Godine 2018. svjetlo dana ugledala je publikacija *Vendetta in Koper 1686* slovenskoga povjesničara Darka Darovca. Knjiga je nastala u sklopu projekta *FAIDA. Feud and blood feud between customary law and legal process in medieval and early modern europe. The case of Upper-Adriatic area*, a za izdavanje knjige pobrinulo se Zgodovinsko društvo za južno Primorsko iz Kopra, na čijoj je službenoj mrežnoj stranici moguće i preuzimanje e-knjige¹. Radi se o svojevrsnoj zbirci studija slučaja koji se tiču raznih simboličkih i praktičnih aspekata te faza rituala i naposljetku razrješenja zavade ili krvne osvete na sjevernojadranskom prostoru, i to u dugotrajnom procesu prijelaza s običajnoga prava na formalni pravni sustav u razdoblju srednjega i ranoga novog vijeka. Iako je u knjizi poseban naglasak na prostorima Istre, Furlanije i Krasa, odnosno područjima političkoga i kulturnoga utjecaja Mletačke Republike i Svetoga Rimskog Carstva, autor se ne libi analizirati i uspoređivati simboliku rituala krvne osvete na drugim područjima, a posebice onima gdje je taj fenomen općepoznat, poput Albanije, Hercegovine i Crne Gore. Knjiga je izrazito interdisciplinarna te se, osim pravno-povijesnoga pristupa fenomenu osvete, rabe izvori, bibliografija i dosezi etnološkoga i kulturno-antropološkoga karaktera. Napisana je engleskim jezikom, što autorova saznanja čini dostupnima svekolikoj znanstvenoj javnosti te dodatno pridonosi istraživanjima navedene teme.

¹ <https://zdjp.si/vendetta-in-koper-1686-e-izdaja/>.

Djelo se sastoji od devet poglavlja dodatno razgranatih na nekoliko potpoglavlja, od kojih neka funkcioniraju i objavljena su kao zasebni članci u znanstveno-stručnom časopisu. Poglavlja su poredana obrnutim kronološkim redom, tako da se „radnja“, odnosno pregled procesa razrješavanja konflikata među zavađenim stranama, od primjene običajnoga prava pa sve do uplitanja vlasti i potpune zabrane običaja krvne osvete, odvija retrospektivno.

Prvo poglavlje, jednaka naziva kao i sama knjiga, „Vendetta in Koper 1686“ (1-30), kroz nekoliko se potpoglavlja bavi zavodom dviju istaknutih starih koparskih plemićkih obitelji del Bello i del Tacco, i to uz predstavljanje nekoliko faza sukoba te analizu međuovisnosti i suradnje mjesne i središnje vlasti u njegovu razrješavanju. Konflikt je eskalirao u rujnu 1683. nakon sjednice koparskoga vijeća, kada je izbio verbalan sukob u kojemu su glavni akteri bili Giuliano del Bello i Nicolò del Tacco. Naoko nebitan sukob oko komunalnih zaduženja završio je smrću Nicolò del Tacca, kojega je iste večeri ustrijelio i na mjestu ubio Alvis del Bello te pobjegao kroz prozor komunalne palače. Nakon neuspješne istrage, koparski podestat i kapetan poduzeo je nužne mjere da bi spriječio pokolj, a one se očituju u mjeri tzv. sekvestracije, odnosno privremenom oduzimanju imovine i/ili uhićenju optuženih. Bitno je spomenuti veliku ulogu Vijeća desetorice, središnjega sudskog tijela Mletačke Republike, koje je posebno inzistiralo na primirju između zavađenih strana te ovlastilo koparskoga podestata i kapetana u poduzimanju još strožih i ozbiljnijih mjera u svrhu rješavanja slučaja, odnosno postizanja primirja kao bitne faze na putu k postizanju trajnoga mira. U tom je procesu važno spomenuti i ulogu posrednika u postizanju nagodbe između dvije zavađene obitelji te proces saslušanja i to u prijestolnici pred Vijećem desetorice, što je naposljetku i dovelo do zaključenja mira, iako, kako će se pokazati, ne tako trajnoga kao što se namjeravalo. U saslušanje su bili uključeni i članovi plemićke obitelji Gravisi, rodbina ubijenoga del Tacca s majčine strane, koji će se također uključiti u zavadu. Slijedi kratak opis zaključenja mira, rituala prisutnoga u srednjovjekovnim i ranonovovjekovnim notarskim spisima od 13. stoljeća, koji se u pojedinim dijelovima Europe poput Hercegovine, Albanije i Crne Gore, gdje je taj običaj bio posebno ukorijenjen u društvene odnose, uspio održati i do 19. stoljeća. Običaj uključuje posebnu ritualnu formu u kojoj izuzetnu važnost ima (samo)poniženje optuženika i njegove obitelji ili pratnje kojim se izražava žaljenje za učinjenim te traži oprost od oštećene strane. Nakon prihvaćanja isprike slijedi čin kojime se zapečaćuje mir između

dviju zavađenih strana, poput rukovanja, zagrljaja ili pak poljupca mira (*osculum pacis*). Dokument s opisom pomirbe dviju zavađenih koparskih obitelji nije pronađen, no – kako autor napominje – možda ga nije bilo ni potrebno sastaviti jer je ritual bio javan, što je tada bilo izrazito bitno. Zavada između spomenutih obitelji nakratko se prekinula, no već 1686. Leandro Gravisi ubio je Giuliana del Bella i to na istome mjestu gdje se dogodilo prijašnje ubojstvo. Autor zaključuje da svi detalji ubojstva i bijega okrivljenika upućuju na planirano ubojstvo, odnosno *vendettu*, što postaje temelj pokretanja sudskoga (inkvizicijskoga) procesa od strane Vijeća desetorice. Proces se obično sastojao od tri faze: saslušanja, postupka (samo)obrane i izricanja kazne. Dokumenti i svjedočanstva koja sadrže obranu okrivljenika u ovome slučaju otkrivaju nove dimenzije i zanimljivosti sukoba među koparskim plemićkim obiteljima. Podestat i kapetan imao je ulogu u prvoj fazi slučaja, dok je ostatak trebalo voditi Vijeće desetorice. Iako naposljetku rezultat nije poznat jer je dokument vjerojatno izgubljen, naglasak na ovome slučaju i glavna namjera autora jest upravo prikazivanje postupnoga prijelaza jurisdikcije nad slučajevima teških prijestupa na središnje sudsko tijelo, odnosno državu.

„Blood feud as a Gift Exchange: The Ritual of Humiliation in the Customary System of Conflict Resolution“ (31-60) naslov je drugoga poglavlja knjige. Tekst je objavljen i kao članak u 1. svesku 25. broja časopisa *Acta Histriae* iz 2017.² U poglavlju se interdisciplinarnim i komparativnim pristupom analizira fenomen (samo)poniženja kao dio javnoga rituala u postupku razrješavanja konflikata, odnosno procesa pomirenja između zavađenih strana u krvnoj osveti. Pritom se interdisciplinarnost očituje u kombinaciji historiografskih i antropoloških studija te arhivskoga gradiva, usmene tradicije i narodne književnosti. Ističu se razni opisi i poimanja rituala pomirenja, primjerice ritual pomirenja Morlaka koji donosi Alberto Fortis te anketa o pravnim običajima u Hercegovini, Crnoj Gori i Albaniji, koju je sredinom 19. stoljeća proveo Baltazar Bogišić. Postavlja se i pitanje povezanosti krvne osvete – kao fenomena socijalnoga sankcioniranja u gotovo svim sferama plemenskoga društva – s pravom, socijalnom kontrolom, političkim, religijskim i kulturnim sustavom te naposljetku i s moralnim i vrijednosnim obvezama. Zanimljiva je podjela delikata na javne (incest, blasfemija i vještičarenje) i privatne (osveta, kršenje zakletve), a posebno što se tiče delikta ubojstva, koji

² *Acta Histriae*, 25, 1, 2017., 57-96, dostupno na: https://zdjps.si/wp-content/uploads/2017/07/AH_25-2017-1_DAROVEC.pdf.

u ovome slučaju na neki način „balansira“ između javnoga i privatnoga, kao uostalom i krvna osveta koja proizlazi iz privatnoga konflikta, ali se svakako tiče i javnosti koja ima ulogu medijatora i svjedoka u njegovu razrješenju. Autor nadalje analizira opću strukturu rituala s posebnim osvrtom na čin poniženja i pokore uz opis nekoliko primjera uspješne pomirbe nakon krvne osvete od 10. pa sve do 19. stoljeća. Glavna se struktura rituala obično sastoji od tri faze, i to razmjene darova ili uvreda kao prve faze, zakletve primirja ili prijateljstva kao druge te konačnoga sklapanja trajnoga mira, dodatno osnaženoga stvaranjem novih veza sklapanjem braka, kumstvom ili bratimljenjem. Slijedi potpoglavlje posvećeno (samo)poniženju u crnogorskom običaju razrješenja zavade te zaključna razmatranja vezana za proces prijelaza s običajnoga sustava pomirbe na ulogu vlasti u njezinoj provedbi.

Sljedeće poglavlje – „*Turpiter Interfectus. The Seigneurs of Momiano and Pietrapelosa in the Customary System of Conflict Resolution in Thirteenth-Century Istria*“ (61-96) – nazvano je prema zavadi i razrješenju krvne zavade između gospodarâ Momjana i Kostela kao jednoj od važnijih faza u jeku turbulentnih događaja u Istri u drugoj polovici 13. stoljeća, na kojima je i glavni naglasak ovoga poglavlja. Otvara ga opis epizode ubojstva Bjakvina od Momjana koje su počinila gospoda od Kostela, Henrik i Karseman, a pojavljuje se kao prilog mirovnom sporazumu akvilejskoga patrijarha Rajmunda Della Torre i grofa Alberta Goričkoga iz 1274. godine. Potonja dvojica moćnika u 13. su stoljeću u Istri predstavljala dvije glavne zone utjecaja, no tu su još i brojni drugi moćnici koji su se ovisno o okolnostima svrstavali na jednu ili pak drugu stranu, a radi se o gospodarima Momjana, Kostela, Pazina te obitelji Castropola. Tu su i neki istarski obalni gradovi, Venecija, Habsburgovci pa čak i češki kralj Otokar II. Posebna se važnost pridaje Kopru i njegovu razvoju u 13. stoljeću u jeku jačanja komuna, posebno onih koje su bile sjedišta biskupija. Tako je 1267. Kopar opsjeo Poreč, a patrijarh se, da bi spriječio ekspanziju Kopra, obratio grofu Goričkom i natjerao ga na prisegu protiv Koprana. Nakon kratkoga vremena dogodio se prevrat u kojemu je Gorički prekršio svoju zakletvu te stao na stranu Kopra protiv patrijarha zajedno s Izolom i Piranom. Sukob je dodatno eskalirao kada su braća Albert i Majnhard Gorički ponizili patrijarha otevši ga iz vlastita kreveta te zatočivši u Gorici, gdje su ga držali više od mjesec dana. U Istri se pogoršala opća situacija te su brojni gradovi napadnuti i opljačkani, zbog čega su se stavili pod zaštitu Venecije (Poreč, Umag, Novigrad, Sv. Lovreč, Motovun...). U

sukob su se, naravno, uključili i ostali vazali akvilejskoga patrijarha, a autor naglašava da se u pravilu radilo o pojedinačnim krvnim osvetama. Upravo je žrtvom jedne takve postao Bjakvin od Momjana, čije je ubojstvo opisano na početku poglavlja. Prethodno navedeni sukobi omogućili su akterima poput Venecije i Habsburgovaca da se umiješaju te, kako će se pokazati, dugoročno profitiraju. Nakon 1277. i sklapanja mira između patrijarha i grofa Goričkoga, sva je pozornost usmjerena k Veneciji. Uskoro izbija i novi rat, i to između Goričkih i patrijarha s jedne strane te Venecije s druge (1283. – 1291., s prekidom 1285. – 1287.). U poglavlju je opisana i gusta mreža rodbinskih, političkih i inih veza među tadašnjim istarskim plemstvom te shodno tomu i česte promjene strana u sukobima, a kao najbolji primjer tomu ističu se upravo grofovi Gorički. Kako naglašava autor, prikazi sukoba na neki su način pokazatelj kako su geste i običaji pomirenja i sklapanja trajnoga mira postali dio pisanoga prava, što se svakako uklapa u autorovu namjeru da kroz razne primjere to i pokaže.

„Custom and Law“ (97-114) bavi se procesom evolucije običajnoga prava u pisano pravo, odnosno kodificirani zakon, i to analizom nekih srednjovjekovnih ukaza čija je glavna namjera bila spriječiti samovolju i ograničiti individualne osvete među plemstvom. U početku se razmatra koncept srednjovjekovne *vindictae* kao retributivne sudske prakse koju su na neki način uvježbavali vladari u svrhu osiguranja reda i mira. Analizira se i sam pojam i podrijetlo osvete te njezina ukorijenjenost u društvu, što je još uvijek predmet rasprave među znanstvenicima. Analizira se i samo razrješenje sukoba i razni načini uspostave mira i osiguranja da on potraje i to u skladu s običajima, tradicijom te – kako naglašava autor – kompleksnim jezikom časti. Naglasak je u poglavlju na pravnim aktima razvijenoga i kasnoga srednjeg vijeka, posebno na području Svetoga Rimskog Carstva, koji nastoje regulirati običaj fajde (krvne osvete na temelju germanskoga prava) i prevenirati sukobe između plemstva, vitezova, feudalaca pa čak i klera. Ističu se nastojanja Crkve za ograničenjem sukoba, odnosno ustanove Božjega mira i Božjega primirja (*Pax Dei, Treuga Dei*), zatim razni carski ukazi, „carski mir“ kojim se ograničavaju (Fridrik II., 1235.) i zabranjuju (Fridrik III., 1467.) fajde. Vječnim mirom Maksimilijana I. iz 1495. one su definitivno zabranjene, a sve veća važnost pridaje se sudskom postupku. Nadalje, posvećuje se pozornost razvoju sudskoga postupka na području Mletačke Republike te razvoj Vijeća desetorice kao glavnoga sudskog tijela. Zanimljivo je spomenuti i činjenicu da je

Venecija bila dosta fleksibilna što se tiče prava na područjima koje je posjedovala. Posebice se to očituje u slučaju gradova koji su imali svoje statute, ali i u činjenici da je na nekim teritorijima (područje današnje Crne Gore) Venecija poštivala običajno pravo. Kao što je to slučaj na početku ove priče, odnosno u poglavlju „Vendetta in Koper“, u 17. stoljeću na snazi počinje dobivati sudski postupak *servatis servandis*, odnosno otvoreni proces za razliku od tajnoga istražnoga (inkvizicijskoga) postupka.

Poglavlje „The language of Vengeance: a Glossary of Enmity and Peace“ (115-146) objavio je prethodno Darovec u koautorstvu s Angelikom Ergaver i Žigom Omanom u 2. svesku 25. broja časopisa *Acta Histriae* iz 2017.³ Radi se o svojevrsnoj kolekciji terminologije koncepata rješavanja konflikata te njihovom pregledu i posebnostima u historiografiji. Zanimljiv su dio poglavlja tablice koje sadrže rječnik termina vezanih za fenomen fajde i to na latinskom, engleskom, talijanskom, njemačkom, crnogorskom, albanskom i slovenskom jeziku.

„In Place of Introduction and Conclusion“ (147-152) poglavlje je koje služi umjesto uvoda i zaključka, odnosno donosi cjelovit pregled poglavlja te namjera autora. Kako je na samome početku napomenuto, knjiga se sastoji od studija slučaja koje uz komparativan i interdisciplinarn pristup prikazuju fenomen osvete te rješavanje konflikata od rituala koji svoje podrijetlo vuku u običajnom pravu do uspostave modernoga pravnog sustava u državi.

Slijede „Annex: Documents of the Case del Bello – del Taco – Gravisì, Koper 1683-1686“ (153-183), prijepisi dokumenata vezanih za slučaj koparske *vendette*, zatim izvori i bibliografija (185-201) te „Povzetek“ (203-207).

Gabriela Braić

Almerigo Apollonio, *Nel tardo Ottocento asburgico. Il lungo ministero del conte Taaffe e i suoi riflessi sul Litorale*, Trieste: Istituto Regionale per la Cultura Istriano-fiumano-dalmata, 2018., 328 str.

Da bi se lakše razumio kontekst, prije samoga prikaza potrebno je iznijeti kratku biografsku notu o autoru. Almerigo Apollonio je rođen 1928. u Piranu, a rodni kraj napušta nakon Drugoga svjetskog rata. Ekonomist po struci,

3 *Acta Histriae*, 25, 2, 2017., dostupno na: https://zdpj.si/wp-content/uploads/2017/11/AH_25-2017-2_DAROVEC.pdf.